

DOBROSLAV OREL A SLOVENSKÝ HUDOBNÝ ROMANTIZMUS

JANA LENGOVÁ

PhDr. Jana Lengová, CSc.; Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4; e-mail: jana.lengova@savba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1671-3254>

ABSTRACT

This article examines the contribution of the university professor Dr. Dobroslav Orel, working in the 1920s and '30s in Bratislava, to the knowledge of musical romanticism in Slovakia. The focus is on Orel's activity as a music historian, conductor, populariser of music, and organiser. Analysis is made of his three pivotal monographs: on J. L. Bella, Š. Fajnor, and F. Liszt and his relationship to Bratislava. In the forefront stands the figure of J. L. Bella. Orel regarded him as the foremost composer, with a moral charisma on which a tradition of Slovak art music might be built. With regard to J. L. Bella's personality, Orel's lectures for the public, his support for the performance of the composer's works (especially choirs, the opera *Wieland the Smith* and the cantata *Jánošík's Wedding*), publishing activities and a posthumous exhibition presenting valuable exhibits from Bella's estate are further examined.

Key words: Dobroslav Orel, Ján Levoslav Bella, Štefan Fajnor, Franz Liszt, Bratislava, music of romanticism

Osobnosť univerzitného profesora dr. Dobroslava Orela (15. december 1870 Ronov nad Doubravou – 18. február 1942 Praha), ktorý v medzivojnovom období pôsobil na Slovensku ako vysokoškolský pedagóg a akademický funkcionár Univerzity Komenského v Bratislave, v akademickom roku 1931/1932 aj ako jej rektor, patrí do kontextu československej, a rovnako tiež českej, ako aj slovenskej hudobnej vedy.¹ Položil základy

¹ Z novších prác o D. Orlovi pozri CHALUPKA, Lubomír: 80 rokov Katedry hudobnej vedy na FFUK. In: CHALUPKA, Lubomír (ed.): *Slovenská hudobná veda (1921 – 2001). Minulosť, súčasnosť, perspektívy*. Zborník z vedeckého seminára konaného z príležitosti 80. výročia Katedry hudobnej vedy na FiF UK v Bratislave 12. 12. 2001. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 9-13. BUGALOVÁ, Edita: Poznámky k výstave Dobroslav Orel – Československý muzikológ. In:

slovenskej univerzitnej hudobnej vedy (1921) a usiloval sa zo seminára pre hudobnú vedu², čo bolo vtedajšie označenie dnešnej Katedry muzikológie FiF UK, vytvorit v priebehu ani nie dvadsiatich rokov nielen centrum univerzitnej hudobnovednej výučby a hudobnovedného bádania, ale aj zbierkotvornú inštitúciu a jedno z centier hudobného života Bratislavy vôbec. Na túto úlohu mal dostatok erudície, ambicióznosti, ale aj prirodzenej energie a autority, hoci na druhej strane niektoré veci presadzoval s prílišnou razanciou.

Pre poznanie slovenského hudobného romantizmu urobil Dobroslav Orel veľa, čo je cenné o to viac, že jeho pôvodnou špecializáciou bola problematika starších dejín českej hudby, predovšetkým českej hymnológie. Orlove širokospektrálne aktivity so zreteľom na hudobný romantizmus na Slovensku možno kvôli prehľadnosti rozčleniť do dvoch komplementárnych oblastí: na jednej strane sú to vedecké práce (monografie, štúdie, rozsahom menšie príspevky) a publicistické články, na druhej strane je to jeho pedagogická, interpretačná, popularizačná a organizátorská činnosť. Dominantou síce zostávala vedecká, resp. hudobnohistorická práca, avšak previazanosť oboch oblastí umožnila Orlovi realizovať dôležitú symbiózu hudobnohistorického bádania a prakticko-aplikačných výstupov muzikológie vo vzťahu k hudobnokultúrnej a spoločenskej praxi.

V každom ohľade je pozoruhodné, aké mimoriadne porozumenie Orel prejavil pre priority slovenských hudobných a kultúrnych dejín. Závisí, pravda, aj tu od uhla pohľadu, ako si definujeme priority vývoja slovenskej hudby v zložitom medzivojnovom období 20. a 30. rokov 20. storočia. So zreteľom na slovenský hudobný romantizmus sú bezpochyby kľúčovými hudobnohistorickými prácami dve Orlove knižné monografie o hudobných skladateľoch Jánovi Levoslavovi Bellovi (1924)³ a Štefanovi Fajnorovi (1935),⁴ rovnako ako monografia o vzťahu Franza Liszta k Bratislave (1925).⁵ Tieto ťažiskové práce dopĺňa sumarizujúca časopisecká štúdia o hudobnom skladateľovi a teoretikovi Milanovi Lichardovi (1933) a kratší publicistický príspevok o hudobnej

BUGALOVÁ, Edita (ed.): *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín III. Príspevky k hudobnej regionalistike*. Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie, Bratislava 9. – 10. novembra 2016 konanej pri príležitosti 25. výročia existencie samostatného Hudobného múzea. Bratislava : Slovenská muzikologická asociácia a Slovenské národné múzeum-Hudobné múzeum, 2017, s. 210-230. ANDRŠOVÁ, Kateřina: Dobroslav Orel (1870 – 1942) a jeho rodinné zázemí. In: BUGALOVÁ, Edita (ed.): *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín VII. Príspevky k hudobnej regionalistike*. Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie, Bratislava 10. – 11. júna 2021. Bratislava : Slovenská muzikologická asociácia a Slovenské národné múzeum-Hudobné múzeum (v tlači).

² V prameňoch, literatúre a dobovej tlači je názov seminára aj jeho jazykový tvar rozkolísaný: Seminár pre hudobnú vedu, seminár pre hudobnú vedu, S/seminár hudobnej vedy, H/hudobno-vedecký seminár. V našej štúdií uprednostňujeme tvar seminár pre hudobnú vedu, prípadne aj voľnejšie hudobnovedný seminár. V citáciách zachováваме jazykový tvar podľa prameňa, pričom sa v tom istom prameni môžu vyskytnúť aj dva rôzne tvary, ako napríklad v Prílohe č. 1.

³ OREL, Dobroslav: *Ján Levoslav Bella. K 80. narodeninám seniora slovenskej hudby*. (= Sborník FF UK, roč. 2, č. 25/8.) Bratislava : FF UK, 1924.

⁴ OREL, Dobroslav: *Štefan Fajnor, slovenský skladateľ (1844 – 1909)*. (= Otisk z „Bratislavy“, Časopisu pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi vydávaného Učenou Společností Šafaříkovou, roč. 9, 1935, č. 1-2.) Bratislava, 1935.

⁵ OREL, Dobroslav: *František Liszt a Bratislava. Na základě nevydané korespondence Fr. Liszta a kněžny C. Wittgensteinové*. (= Sborník FF UK, roč. 3, č. 36/10.) Bratislava : FF UK, 1925.

skladateľke Ludmile Lehotskej-Križkovej (1935).⁶ K tomu treba prirátať ďalšie početné publicistické príspevky. Absolútnou prioritou Orlovho vedeckého záujmu vo vzťahu k Slovensku bola však osobnosť Jána Levoslava Bellu a jeho hudobná tvorba.

I.

Genézu výnimočného vzťahu Dobroslava Orla a Jána Levoslava Bellu (4. september 1843 Liptovský Sv. Mikuláš – 25. máj 1936 Bratislava) spoluvytvárali viaceré faktory. Istú rolu zohrali akiste emocionálno-psychologické činitele. Oboja boli pôvodne vyštudovanými a vysvätenými rímskokatolíckymi kňazmi, ale profesionálne pôsobili v oblasti hudobnej kultúry, hoci Bella v tom čase bol už dávno protestantským konvertitom. Duchovnú spriaznenosť aj porozumenie pre Bellove životné peripetie však prevyšovalo uvedomenie si Bellovho významu a umeleckej hodnoty jeho hudobnej tvorby. V poprevratových dvoch desaťročiach v novovzniknutom štáte Československu bolo prvoradou úlohou vybudovať na Slovensku funkčnú inštitucionálnu základňu v rôznych oblastiach kultúrno-spoločenského života. Orel prišiel na Slovensko s istou misiou a s ňou spojenou ideou, s ktorou sa stotožnil. Bola to predstava modelu bratislavského hudobného života ako istej adaptácie českého hudobného života na slovenské pomery, pričom odlišnosť vývoja oboch kultúr bral skôr ako výzvu, ktorú treba vyriešiť. V Jánovi Levoslavovi Bellovi objavil hľadanú umeleckú veličinu aj osobnosť veľkého morálneho étosu, na ktorej by bolo možné postaviť základy slovenskej hudobnej tradície umeleckej hudby. Orlova predstava o jeho hudobnokultúrnej misii na Slovensku dostala tak konkrétnu podobu a transformovala sa do roly Bellovho protektora, apologéta a exegéta. Orel bol uchvátený víziou svojej misie a historickou úlohou, ktorú mal splniť. Môžeme diskutovať o tom, do akej miery sa Orel prikláňal v rámci vtedajšej politickej situácie k oficiálnej koncepcii jednotného československého národa, ktorá bola napokon sčasti revidovaná už v 30. rokoch 20. storočia ako politicky chybná, alebo bol ochotný rešpektovať aj slovenskú národnú autochtónnosť. Zdá sa, že Orel viac-menej balansoval medzi obidvoma alternatívami.

Takzvané objavenie Bellu sa v medzivojnovom období 20. a 30. rokov 20. storočia stalo na Slovensku fenoménom, ktorý si zasluhuje pozornosť. Dokumentuje ho niekoľko publikovaných príspevkov typu spomínania. Po odchode z Kremnice a usadení sa v sedmohradskej Sibini (nemecky Hermannstadt, dnes rumunské Sibiu) v máji 1881 Bella udržiaval so Slovenskom iba minimálny kontakt. Ale to neznamená, že jeho meno celkom vymizlo z hudobnokultúrnej pamäti. Jednou z takých historických pamäťových stôp je krátka glosa o koncerte Bellovej dcéry speváčky Gusty Krafftovej-Bellovej koncom apríla 1918 v Budapešti, ktorý mal pekný ohlas. Spievala na ňom aj Bellove piesne a na klavíri ju sprevádzal sám Bella. Z glosy v *Slovenskom týždenníku*, vychádzajúcom v Budapešti, vyberáme text, v ktorom jeho anonymný autor píše o Bellovi toto:

„Spomíname to preto, že tento jej otec je kedysi náš *Ján Levoslav Bella*, ktorý za časov Moysesova bol správcom chóru v baňskobystrickom kapitulskom kostole a ktorý onoho času bol prvým naším hudobným skladateľom a spisovateľom. Z jeho pera vyšli prvé

⁶ OREL, Dobroslav: Milan Lichard. In: *Prúdy*, roč. 17, 1933, č. 4, s. 138-146; OREL, Dobroslav: Slovenská hudobná skladateľka. In: *Slovenský denník*, roč. 18, 1935, č. 104 (4. 5.), s. 5.

naše štvorspevy, z ktorých znárodnel Ohlas Sládkovičov (Slovenský brat, objím si mať), potom ešte aj teraz spievava sa často pekný, Večerný zvon' a náš martinský Spevokol už nejedného z našich predákov odprevadil do hrobu s jeho mohutno-krásnou skladbou „Do hrobu tmavej lože“. Jeho orchestrálne omše hrávali sa aj tu a naši starší klaviristi ešte sa rozpamätajú na jeho variácie na pieseň „Pri Prešporke na Dunaji“. Z týchto časov pochádzajúce jeho veľké orchestrálne diela ostali nám neznáme, v istom českom časopise však reklamované boli ako diela slovenskej músy. – Tak sa časy menia a my s nimi!“⁷

Ako vyplýva z uvedenej glosy, Bella bol aj pred svojím objavením roku 1920 v úzkych slovenských hudobných kruhoch nielen známou osobnosťou, ale bol považovaný za „prvého slovenského skladateľa a spisovateľa“⁸, hoci po odchode zo Slovenska prítomnosť jeho hudby vo verejnom priestore bola iba výnimočná. Táto skutočnosť sa mala čoskoro zmeniť.

Iniciačným aktom Bellovho objavenia bolo veľké koncertné podujatie v Prahe 20. marca 1920, nazývané *Slovenský koncert*, ktorého zámerom a cieľom bolo predstaviť hudobnú tvorbu slovenských skladateľov pražským hudobným kruhom. Autorom myšlienky koncertu bol známy slovakofil Alois Kolísek (1868 – 1931), ktorý už pred prevratom pestoval úzke kontakty so Slovenskom a propagoval slovenskú hudobnú kultúru, pričom zvlášť oceňoval slovenskú ľudovú pieseň. Pripravil koncepciu a dramaturgiu koncertu a predniesol na ňom aj úvodnú prednášku.⁹ Do programu zaradený Bellov mužský dvojzbor *Tu es Petrus* v interpretácii dvoch pražských zborov Hlahol a Typografia zanechal veľmi dobrý dojem. Je zaujímavé, že Bellov dvojzbor *Tu es Petrus* Kolísek poznal z autopsie, keď ho začiatkom 90. rokov 19. storočia spieval v bohosloveckom spevokole brnianskeho kňazského seminára.¹⁰ Poznanky o Bellovom živote a diele pre prednášku na koncerte čerpal z dostupných publikovaných zdrojov a z informácií Milana Licharda, celkovo mali však iba fragmentárny ráz.

Vďaka náhode sa Kolísek krátko po koncerte osobne zoznámil s Gustávom Koričánskym, rodákom zo Sibirie a Bellovým obdivovateľom, ktorý v máji 1920 prišiel služobne do Prahy ešte ako zamestnanec sibinskej sporiteľne (Hermannstädter allgemeine Sparkasse).¹¹ Prostredníctvom Koričánskeho nadviazal Kolísek s Bellom písomný styk a roku 1921 ho po jeho presťahovaní sa do Viedne aj navštívil. Obaja, Alois Kolísek aj Gustáv Koričánsky, neskôr zverejnili spomienky na tieto udalosti. Prínos pražského marcového Slovenského koncertu roku 1920 vyhodnotil Kolísek z aspektu dlhodobej perspektívy takto:

„Tak sa mi vidí, že najväčší úspech ‚Slovenského koncertu‘ pre slovenské umenie bolo pozdejšie dokonalé objavenie samotného J. L. Bellu in persona a jeho záchrana pre náš súčasný život umelecký.“¹²

⁷ [Anonym]: Rozpomienka. In: *Slovenský týždenník*, roč. 16, 1918, č. 18 (3. 5.), s. 3.

⁸ Tamtiež. Pod označením spisovateľ sa tu myslia Bellove hudobnoestetické a hudobnoteoretické články.

⁹ Predvedené boli diela M. Licharda, M. Francisciho, Š. Fajnora, J. L. Bellu, M. Moyzesa, M. Schneidra-Trnavského a V. Figuša-Bystrého.

¹⁰ KOLÍSEK, A. [= Alois]: Ako sme objavili J. L. Bellu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 42, 1926, č. 5, s. 306.

¹¹ KORIČÁNSKY, Gustáv: Sibínske spomienky na Jána Levoslava Bellu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 44, 1928, č. 11, s. 756.

¹² KOLÍSEK, Ref. 10, s. 308.

Do Viedne, kde žila jeho dcéra Gusta Krafftová-Bellová, sa Bella presťahoval už v pokročilom veku po svojom dlhoročnom úspešnom pôsobení v Sibíri (1881 – 1921). Geografická blízkosť Viedne a Bratislavy umožnila pomerne rýchlo obnoviť v novom štátnom útvere Československu kontakty Bellu so Slovenskom. Ernest Zavorský vo svojej bellovskej monografii vyzdvihol rolu československého vyslanectva vo Viedni,¹³ najmä roky 1921 – 1925, keď bol československým vyslancom historik Kamil Krofta (1876 – 1945), ktorý ako hosťujúci profesor so špecializáciou na uhorské dejiny na bratislavskej Filozofickej fakulte Univerzity Komenského častejšie prichádzal aj do Bratislavy. Okrem pozvaní na hudobnokultúrne podujatia vyslanectvo usporiadalo napríklad slávnostný autorský jubilantský koncert 8. decembra 1923 s Bellovou hudobnou tvorbou k jeho septembrovému 80. výročiu narodenia. O uvádzanie Bellovej tvorby vo Viedni sa zaslúžil aj legačný radca vyslanectva Jaroslav Jindra, zbormajster viedenského československého speváckeho spolku Lumír.

Podnety na Bellov návrat na Slovensko prichádzali z niekoľkých strán. Záslužne sa na tom podieľali viacerí českí a slovenskí kultúrni činitelia. Na Slovensku to bol najmä už spomínaný Msgr. Alois Kolísek (1868 – 1931), rodák z Moravy, ktorý po prevrate žil v Bratislave, Gustáv Koričánsky (1886 – 1947), po prevrate bankový úradník a hudobný kritik v Bratislave, univerzitný profesor Dobroslav Orel či všestranne činný Miloš Ruppeldt (1881 – 1943), zbormajster, pedagóg, skladateľ, organizátor hudobného života a prekladateľ.

Obr. 1: Zľava doprava Alois Kolísek, Ján Levoslav Bella, Gustáv Koričánsky, Dobroslav Orel, Augusta Krafftová-Bellová, Augusta Luise M. Bellová, Bratislava 1923, Ateliér Mindszenty, reprodukcia fotografie (SK-Msnk SB 13/4).

¹³ ZAVARSKÝ, Ernest: *Ján Levoslav Bella. Život a dielo*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955, s. 301-303 a passim.

Na základe nových poznatkov je v súčasnosti možné celkom presne datovať začiatky osobných kontaktov Dobroslava Orla a Jána Levoslava Bellu. Východisko tvorí autentický záznam v Orlovej bellovskej monografii:

„Bella vstoupil na půdu slovenskou po více než 40 letech, r. 1923 při koncertu Akademického Pěveckého Sdružení v Bratislavě, na němž se dávaly jeho skladby vokální, některé jako novinky. A od té doby datují se naše přátelské styky s ním.“¹⁴

Orel však neuviedol presný dátum koncertu. Preto ešte Ernest Zavarský predpokladal, že Bella prišiel prvýkrát na Slovensko až v septembri 1923, ale zároveň poznamenal, že podľa Bellovho listu bratovi Antonovi z 29. marca 1923 by to mohlo byť už aj v marci 1923.¹⁵ Rešerše dennej tlače jednoznačne potvrdili, že Bella bol osobne prítomný na spomínanom bratislavskom koncerte, ktorý sa uskutočnil 23. marca 1923¹⁶ a na ktorom sa zoznámil aj s Dobroslavom Orlom. Uvedený koncert Akademického speváckeho združenia pod vedením Dobroslava Orla usporiadal hudobný odbor Umeleckej besedy a z Bellových vokálnych diel na ňom zaznel jeho mužský zbor *Adoramus te* op. 10 a úpravy *Štyroch slovenských piesní* pre miešaný zbor. Úvodnou prednáškou sa predstavil Alois Kolísek, ktorý v role mediátora upozornil Orla na Bellu.

Repríza bratislavského marcového zborového koncertu Akademického speváckeho združenia pod vedením D. Orla sa uskutočnila 31. mája 1923 vo Viedni v gescii Slovenského kultúrneho výboru. Podľa Aloisa Kolíska medzi inonárodnými hosťami bol aj dr. Adler,¹⁷ čím mal akiste na mysli rakúskeho muzikológa Guida Adlera z viedenskej univerzity, u ktorého Dobroslav Orel získal doktorát. Bezpochyby aj táto príležitosť bola pre Orla a Bellu podnetom na krátke stretnutie.

Sumarizujúc historické fakty, dospejeme k jednoznačnému poznatku, že rok 1923 bol kľúčový ako pre Bellove kontakty so Slovenskom, tak pre rozvoj jeho priateľských stykov s profesorom Dobroslavom Orlom. Začiatkom septembra 1923 Bella oslávil svoje 80. narodeniny, v rámci osláv s manželkou navštívili okrem Bratislavy aj miesta spojené s jeho detstvom a pôsobením – Liptovský Mikuláš, Liptovskú Lúžnu a Kremnicu. Prvú septembrovú nedeľu tohto pobytu, čo je podľa historického kalendára 2. september 1923, Bella strávil prevažne v bratislavskom byte Dobroslava Orla a rozprával mu svoj životný príbeh.¹⁸ Bellovu naratívnu výpoveď v zmysle *oral history* steno graficky zaznamenával takmer štyri hodiny Antonín Hořejš (1901 – 1967), Orlov žiak, spolupracovník a hudobný publicista. Hořejš ako bystrý pozorovateľ postrehol a pochopil Orlovu intencionalitu v súvislosti s Bellovou osobnosťou a neskôr o tom napísal:

¹⁴ OREL, Ref. 3, s. 12.

¹⁵ ZAVARSKÝ, Ref. 13, s. 303, vrátane poznámky 491.

¹⁶ Por. [Anonymus]: Najstarší slovenský hudobný skladateľ do Bratislavy. In: *Slovenský denník*, roč. 6, 1923, č. 67a (23. 3.), s. 6; MELIČKO, Vladimír: Koncert Akademického Speváckeho Sdruženia. In: *Slovenský denník*, roč. 6, 1923, č. 70a (27. 3.), s. 2; V. H.: Hudobný odbor Umeleckej besedy. In: *Slovenský denník*, roč. 6, 1923, č. 72a (29. 3.), s. 4.

¹⁷ Por. KOLÍSEK, Alojz: Za slovenskou hudbou. Lístočky zo zápisníka. In: *Slovenské pohľady*, roč. 39, 1923, č. 6-8, s. 468.

¹⁸ HOŘEJŠ, Antonín: K 90tinám veľkého slovenského skladateľa Jána Levoslava Bellu. In: *Robotnícke noviny*, roč. 30, 1933, č. 198 (3. 9.), s. 6.

„Bella, to bola Orlom hľadaná tradícia, hľadané merítko, Bella, to bol slovenský hudobný génius, – Mesiáš slovenskej hudby – po ktorom túžili mnohí ľudia, ako je patrné z četných povzdychov vo vtedajších časopisoch. Orel pocítil veľkú historickú významnosť Bellovho objavenia. Pamätám sa, že Orel po tom pamätnom dni prvej Bellovej návštevy v Bratislave v septembri 1923¹⁹ takmer trpel horúčkami z radosti, že sa našiel zjav, ktorý podstatne svojou veľkosťou pozmení názor na hudobnú tvorbu na Slovensku. [...] Orel poznal vtedy okamžite umeleckú veľkosť Bellovu a pochopil, že v zdôraznení Bellovho významu je najväčšia a najúčinnnejšia zbraň proti malosti pomerov.“²⁰

Orel získané poznatky začlenil do pripravovanej monografie o skladateľovi, ktorú vytvoril v mimoriadne krátkom čase. S Jánom Levoslavom Bellom udržiaval úzke kontakty, písomné aj osobné, vo Viedni aj v Bratislave. Bella sa do Bratislavy definitívne presťahoval až v marci 1928.

II.

Orlova monografia *Ján Levoslav Bella* s podtitulom *K 80. narodeninám seniora slovenskej hudby* (1924)²¹ vznikla v krátkom čase ako reakcia na aktuálnu potrebu syntetickej práce, ktorá by koncízne a s vedeckou akribiou zhodnotila život a dielo skladateľa. Roku 1923 totiž bellovsú bibliografiu tvorili iba publicistické príspevky, encyklopedické heslá, menšie state v syntetických prácach a informatívna brožúrka A. Kolíska, pôvodne napísaná pre časopis *Slovenské pohľady*.²² K nim pribudol roku 1924 aj útlý spis Kamila Kroftu *Ján Levoslav Bella*,²³ vydaný krátko pred Orlovou monografiou. Nešlo však o vedeckú prácu, ale o publikovanú prednášku, ktorú Krofta predniesol na úvod vyššie spomínaného Bellovho autorského koncertu 8. decembra 1923 usporiadaného československým vyslanectvom vo Viedni. Navyše Krofta sa tu opieral o poznatky rukopisnej verzie pripravovanej Orlovej monografie, ktorú mu Orel dal k dispozícii, ako to obaja autori korektne uvádzajú v svojich publikáciách.

Orlova monografia o Jánovi Levoslavovi Bellovi je teda prvou väčšou hudobnohistorickou syntézou o živote a diele tejto veľkej osobnosti slovenskej hudby. Na základe aktuálneho poznania pramennej bázy Orel koncízne a bez prílišného detailizovania opísal život a dielo Jána Levoslava Bellu a začlenil ho do dejinných súvislostí vývoja slovenskej, československej a európskej hudby. Pre Orla príznačný dôraz na heuristiku sa – okrem dôležitého zoznamu skladieb J. L. Bellu (s. 90 – 103) – odrazil v zaradení príloh, ktoré predstavujú približne jednu tretinu vedeckého rozsahu monografie (autobiografia, korešpondencia), k tomu navyše pristupuje samostatne paginovaná notová

¹⁹ Hořejš buď nepresne naformuloval túto myšlienku, alebo zabudol na krátky pobyt Bellu na bratislavskom koncerte 23. marca 1923, prípadne ho nepovažoval za návštevu.

²⁰ HOŘEJŠ, Antonín: Prof. dr. Dobroslav Orel 60-ročný. In: *Slovenský denník*, roč. 13, 1930, č. 287 (14. 12.), s. 2.

²¹ OREL, Ref. 3.

²² KOLÍSEK, Alois: Ján Levoslav Bella. (K 80-ročnému jubileu). In: *Slovenské pohľady*, roč. 39, 1923, č. 9, s. 529-542. (Vyšlo 1923 aj ako separát.)

²³ KROFTA, Kamil: *Ján Levoslav Bella*. (= Hudební knihovna časopisu Smetana zv. 36). Praha: Melantrich, 1924.

príloha.²⁴ Publikovanie pramenného materiálu zabezpečilo práci nadčasovú bonusovú hodnotu. Okrem toho Orel použil aj metódu *oral history*, najmä v stati o Bellovej študijnej ceste v septembri 1873 do Viedne, Prahy a nemeckých hudobnokultúrnych centier,²⁵ ktorá znamenala zlom v skladateľovom hudobnoštyľovom vývoji. Podkladom bol vyššie spomínaný Hořejšov zápis rozhovoru s Bellom v septembri 1923 a ďalší písomný prameň, zaslaný skladateľom v apríli 1924.²⁶ Citácie sú síce graficky vyznačené úvodzovkami, avšak vzhľadom na absenciu autentických prameňov sa ich presnosť ťažko dá exaktne verifikovať.

Prekvapí trochu predimenzovaný úvod o hudobnom živote na Slovensku od 16. do začiatku 19. storočia (s. 5 - 11). Jeho zmyslom bolo však zrejme reagovať na pochybnosti dobovej publicistiky o slovenských hudobných dejinách a tieto pochybnosti vyvrátiť poukazom na zaujímavé pramene a hudobnú tradíciu.

V celkovej koncepcii s uplatnením biografickej metódy vyniká podmienenosť a vzájomná previazanosť Bellovho života a diela. Orel tiež dokázal dobre vystihnúť základné znaky Bellovej tvorivej osobnosti.²⁷ Bellu začlenil do línie novoromantizmu a obsahovej, resp. programovej hudby, pričom vyzdvihol skutočnosť, že síce nadviazal na idey F. Liszta a R. Wagnera, avšak šiel vlastnou cestou k fóru svetovej hudby bez uzatvárania sa v úzkych hraniciach nacionalizmu. Pozitívne sa vyjadril aj o Bellových duchovných kantátach sibinskej proveniencie. Upozornil na Bellovo slovanofilstvo a na jeho blízky vzťah k českej kultúre. V otázke vývoja národnej hudby sa Orel pokúsil načrtnúť paralelu s významom B. Smetanu, avšak zdôraznil, že rozdielna spoločensko-politická situácia v Čechách a na Slovensku v druhej polovici 19. storočia viedla k odlišnému vývoju českej a slovenskej hudby.

Orlovu bellovskej monografii pochvalne vyzdvihujú mnohí autori, či už v príspevkoch o ňom alebo o Jánovi Levoslavovi Bellovi. Prekvapuje však malý počet recenzií. Poznáme vlastne iba jedinú recenziu, ktorú krátko po vydaní monografie napísal Ján Krasko (1893 - 1967), pedagóg, zberateľ ľudových piesní, hudobný skladateľ a osvetový pracovník a tiež Orlov poslucháč v seminári pre hudobnú vedu.²⁸ Kraskova recenzia má opisný ráz, akoby recenzent chcel skôr prerozprávať tie pasusy z publikácie, ktoré ho mimoriadne zaujali.

Orlov prínos pre bellovské bádanie si jeho súčasníci uvedomovali a pozitívne hodnotenie rezonovalo v mnohých príspevkoch s bellovským kontextom. Príkladom môže byť bližšie neznámy autor Ján Sakson, píšuci pod pseudonymom S-n., ktorý v kontexte

²⁴ OREL, Ref. 3, s. 107-154, notová príloha so separátnou pagináciou s. 1-36. Odhliadnuc od zoznamu skladieb (s. 90-103), prílohy obsahujú Bellovu autobiografiu a korešpondenciu (s. 107-154), register, systematický zoznam skladieb a resumé (s. 155-166), ako aj notovú prílohu s kompletnou druhou verziou *Sláčikového kvarteta c mol* op. 25 (s. 1-36). Register a systematický zoznam skladieb zostavil A. Hořejš.

²⁵ OREL, Ref. 3, s. 32-45.

²⁶ OREL, Ref. 3, s. 32-33.

²⁷ OREL, Ref. 3, s. 87-90.

²⁸ KRASKO, Ján: Dr. Dobroslav Orel: Jan [!] Levoslav Bella. K 80. narodeninám seniora slovenskej hudby. Sborník fil. fakulty univ. Komenského. Ročník II., č. 25. Str. 166. Za Kčs 33.-. In: *Slovenské pohľady*, roč. 41, 1925, č. 1, s. 63-64. K biografii pozri Krasko, Ján. [Heslo.] In: *Slovenský biografický slovník*. Zv. 3. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 242. Uvádzaný rok štúdia 1920 u D. Orla je evidentne chybný, nakoľko seminár pre hudobnú vedu bol konštituovaný až roku 1921.

pripravovanej premiéry Bellovho *Kováča Wielanda* pripojil aj malú reflexiu o bellovskej monografii:

„Bella, ktorý horko-ťažko po celý svoj život pracoval, je teraz aj u nás, Slovákov málo známy. Dr. Dobroslav Orel, profesor tunajšej univerzity, napísal naozaj výborný životopis Jána Lev. Bellu. Kniha tá [...] nemala by chýbať v žiadnej knižnici slovenských inteligentov, lebo je to biografia v každom ohľade vzorná, stojaca na úrovni svetových životopisných diel. Upozorňujeme a odporúčame svojmu čitateľstvu tento spis o najväčšom a najstaršom našom skladateľovi, lebo dr. Orel, nadšený propagátor majstra Bellu, v tejto knihe shrnul celý umelecký vývoj Bellu a spôsobom veľmi pútavým sa zaoberá jeho životom. Spis obsahuje tiež popis života od Bellu samého – v ňom je tiež Bellovo umelecké ‚credo‘. Táto práca dra Orla je analogickým zjavom ako Václavíkova ‚Podunajská dedina‘. Vzornú biografiu o slovenskom skladateľovi napísal zase – Čech.“²⁹

Príspevok Orla k bellovskému bádaniu nezabudli vyzdvihnúť pri rôznych príležitostiach najmä jeho žiaci – Konštantín Hudec, Antonín Hořejš, František Zagiba či Zdenka Bokesová. Hudobný historik Konštantín Hudec (1901 – 1952), sám autor monografie o Bellovi (1937), napísal:

„Predovšetkým treba pripomenúť jeho [t. j. Orlove – pozn. J. L.] zásluhy o Bellu. Z jeho pera vyšla prvá odborná kniha, v ktorej Bellova tvorba bola zhodnotená do všetkých umeleckých dôsledkov.“³⁰

František Zagiba (1912 – 1977) podčiarkol iniciatívu D. Orla a jeho žiakov zameranú na vedecký výskum hudobnej minulosti Slovenska, počínajúc približne 16. storočím po najväčší zjav slovenskej hudby, majstra Bellu a jeho zaradenie medzi novoromantikov.³¹ Hudobný kritik Antonín Hořejš mal ostré pero a bystré postrehy. Jeho publicistický štýl bol osobitý, vrátane originálnych úvah. Nie vždy však dokázal prejavovať pochopenie pre slovenskú hudobnú kultúru, ktorej vývin bol odlišný od českých hudobných dejín. K Bellovi však aj on prejavoval veľkú úctu. Vo svojom príspevku k Orlovej šesťdesiatke na jednej strane vysvetľoval, prečo Orel písal bellovskú monografiu „v chvate“, na druhej strane ho nadchýnal jej mimoriadny význam:

„Písal ju v chvate. Známký chvatu sú z nej cítiť a niekedy i vedecká dôkladnosť utrpela túžbou čo najrýchlejšie postaviť zjav Bellov pred verejnosť, aby svojím monumentálnym dielom sám reformoval názor na tvorbu. [...] Ak niektoré z diel, týkajúcich sa polyfonie 16. st. v Čechách, našli ozvenu v zahraničí, kniha o Bellovi má svoj význam objaviteľský a je dielom historicky významným. [...] Objavenie Bellovo spôsobilo, že hudobné umenie sa stalo cieľom opravdu silných a že do tunajších chaotických pomerov bolo vnesené kritické hľadisko, ktorého tu pred tým nebolo a ktoré je nesmierne dôležité pre ďalší vývoj.“³²

²⁹ S–n. [= SAKSON, Ján]: Prvá slovenská opera. Ján Levoslav Bella. Kováč Wieland. I. Bratislava, 27. apríla. In: *Slovenský národ*, roč. 2, 1926, č. 95 (28. 4.), s. 5.

³⁰ c. [= HUDEC, Konštantín]: K štátnej cene prof. dr. D. Orla. In: *Prúdy*, roč. 21, 1937, č. 9, s. 557.

³¹ ZAGIBA, František: Univ. prof. dr. Dobroslav Orel a výskum slovenskej hudobnej minulosti. In: *Kultúra*, roč. 10, 1938, č. 2, s. 37-38.

³² HOŘEJŠ, Ref. 20, s 2-3.

Z príspevku Zdenky Bokesovej (1911 – 1962) z roku 1942 akoby začala presvitať nová „triezva“ paradigma hodnotenia Orlovo pôsobenia na Slovensku a tendencia zdôrazňovať ťažké pomery charakteristické pre vývoj slovenskej hudobnej kultúry v minulosti:

„Vyzdvihol s niekoľkými svojimi priateľmi a hudobnými nadšencami staručkého skladateľa slovenského Jána Levoslava Bellu a umožnil mu žiť v slovenskej domovine. Shromáždením celého bellovskeho hudobného materiálu a vedeckou publikáciou o Bellovom živote a diele [...] overil potom Orel umeleckú hodnotu Bellovo hudobne tvorčieho zjavu a ukázal na jeho trpkom životnom osude príčinu pasivity všetkého vtedajšieho hudobného života na Slovensku.“³³

Filozofovi a umeleckému kritikovi Svätoplukovi Štúrovi (1901 – 1981), žiakovi Zdenka Nejedlého, však v monografii chýbal výraznejší kritický odstup autora od predmetu jeho skúmania, a tak skonštatoval:

„Na rozdiel od zápalného slova našich predných hudobných a literárnych historikov, u ktorých sa poznanie historické dokonale prelína so súdom kritickým, sotrváva metóda Orlova u prísnej vecnosti a striezveho historizmu faktov a bude zapotreby zvlášť zjav Bellov doplniť ešte poznatkami kritickými.“³⁴

S odstupom času však práve prísna vecnosť a exaktnosť sa stali tými pravými devízami, ktoré zaručili Orlovej monografii o Jánovi Levoslavovi Bellovi kvality hudobnohistorickej syntézy. Roku 2024 uplynie sto rokov od vydania monografie. Množstvo nových poznatkov, ktoré sa medzičasom zhromaždili, robia mnohé miesta v Orlovej knihe neaktuálne alebo vyžadujú ich korekciu. Okrem dokumentačnej a historickej hodnoty Orlovej publikácie v zmysle súvekej hudobnokultúrnej paradigmy stále aktuálne zostáva Orlovo hodnotenie Bellovo umeleckého významu a jeho postavenia v slovenských hudobných dejinách.

V 20. a 30. rokoch 20. storočia poskytovali nielen kultúrne a literárne periodiká, ale aj denná tlač pomerne veľký priestor na rôzne typy referencií o hudbe. Orel túto možnosť využíval na publikovanie kratších či dlhších príspevkov vedeckého, ale najmä popularizačného charakteru rôznej závažnosti. Rad príspevkov sa týkal aj bellovskej témy. Esenciálne myšlienky a poznatky zo svojej monografie o Bellovi komprimoval do koncíznej štúdie a publikoval ich – v tom istom roku ako monografiu – v časopise *Prúdy*.³⁵ Bellu považoval za najväčšieho slovenského skladateľa v dovtedajšom vývoji slovenskej hudby. Orlovo hodnotenie Bellovo významu a hudobnoštýlového smerovania zhrňujúco vyjadruje výňatok zo spomínanej štúdie:

„Spočítati jeho všetky skladby je nemožno; zatím se zjistilo na stodvacet jeho děl, z nichž u mnohých znám jest pouze název. Slovenská veřejnost zajisté chápe význam největšího svého skladatele a bude pátrati ve slovenských archívech po dalších mistrovských skladbách.“

³³ BOKESOVÁ, Zdenka: Prof. Dr. Dobroslav Orel zomrel. In: *Slovák*, roč. 24, 1942, č. 44 (22. 2.), s. 10.

³⁴ Š. [= ŠTÚR, Svätopluk]: Profesor Dobroslav Orel šesťdesiatnikom, In: *Prúdy*, roč. 14, 1930, č. 10, s. 647.

³⁵ OREL, Dobroslav: Ján Levoslav Bella. In: *Prúdy*, roč. 8, 1924, č. 9-10, s. 548-552.

Bella byl první, který postřehl pokrok hudby novoromantické, význam Lisztův, Wagnerův a Smetanův pro komposiční techniku a celou duší bez kompromisu přihlásil se k němu. Bez kompromisu, poněvadž hudba mu byla nejen prostředkem ku zachycení národního sebevědomí, nýbrž i uměleckým cílem a kredem. Proto umělecké dílo Bellovo jest trvalé ceny, ač zůstalo v rámci školy mladoněmecké a nepřibližuje se ani v posledních skladbách pokrokovému hnutí doby nynější. Konstrukce jeho skladeb je jako ze železa, předne logický postup snoubí se v nich se vřelou melodikou slova a svěží rytmikou. Zvláště zaujme jeho kolorit v orchestru a bohatá spleť polyfonická ve sborech církevních a světských. Slovenský básnik žhavého romantizmu národního a náboženského, přísný kritik současné tvorby hudební, pohotový essayista, hudební skladatel typu českých tvůrců národní umělé hudby, dirigent a organisátor velkého slohu, muž evropského rozhledu a čistého charakteru, ve všem idealista, toť Ján Levoslav Bella.³⁶

Orlova publikačná činnosť mala široký tematický aj žánrový záber, reagoval ňou na aktuálne hudobnokultúrne potreby doby. Publikoval úvahy, hudobné kritiky aj analýzy skladieb. V hudobnom rozборе považoval za dôležité pochopiť tvorivú intencionalitu skladateľa aj hudobnú sémantiku diela. V tomto zmysle sú koncipované jeho hudobné rozborové – tak Bellovej kantáty *Svadba Jánošíkova* na poéziu romantického básnika Jána Bottu (1925),³⁷ rovnako ako opery *Kováč Wieland* (1926).³⁸ Nepretržitý záujem o Bellovo dielo a aktualizácia nových poznatkov ho viedla k zverejneniu druhej, doplnenej verzie zoznamu skladieb J. L. Bellu (1933), avšak už bez krátkého registru k jednotlivým skladbám.³⁹

III.

Významná bola Orlova dirigentská a zbormajsterská činnosť, ako aj jeho prednášky určené pre verejnosť. Tieto jeho aktivity, v ktorých sa spájala umelecká, vedecko-popularizačná a organizátorská činnosť, upadli časom viac-menej do zabudnutia a spomínajú sa iba okrajovo. Pritom tvorili integrálnu súčasť jeho účinkovania. A aj v tejto oblasti patrilo popredné miesto dielu Jána Levoslava Bellu.

Začiatkom roka 1921, ešte pred menovaním za profesora hudobnej vedy, Orel založil miešaný zbor, ktorý dostal názov Akademické spevácke združenie (ASZ, v pôvodnom tvare Akademické Pěvecké Sdružení, APS).⁴⁰ Ako jeho zbormajster a dirigent orientoval činnosť telesa najmä na propagáciu českej a slovenskej zborovej tvorby. Vo svojej zárodočnej formácii v obsadení mužského zboru teleso prvýkrát vystúpilo

³⁶ OREL, Ref. 35, s. 552.

³⁷ OREL, Dobroslav: *Svadba Jánošíkova*. In: *Slovenský denník*, roč. 8, 1925, č. 48, s. 1-2.

³⁸ OREL, Dobroslav: *Hudobný rozbor*. In: BELLA, Ján Levoslav: *Kováč Wieland. Opera. Text a hudobný rozbor*. Bratislava: Boh. Bezděk, 1926, s. 117-144. Pôvodné nemecké libreto O. Schlemma podľa náčrtu R. Wagnera do slovenčiny preložil Vladimír Roy.

³⁹ OREL, Dobroslav: *Seznam skladeb Jána Levoslava Bellu*. In: *Tempo*. Listy Hudební matice, roč. 13, 1933, č. 2, s. 47-54, č. 3 (Dodatek k seznamu skladeb J. L. Bellu), s. 96.

⁴⁰ Názov zboru sa v prameňoch vyskytuje v rôznych jazykových tvaroch, najčastejšie pôvodný názov Akademické pěvecké sdružení (APS), tiež Akademické pevecké sdružení, Akademické spevácke sdružení.

v rámci veľkolepej cirkevnej slávnosti – vysviacky troch slovenských biskupov v nedeľu 13. februára 1921 v Nitre. Pri liturgických obradoch vysviacky a intronizácie nových biskupov predviedli novú vokálnu omšu Mikuláša Schneidra-Trnavského *Missa „Stella Matutina“*, ktorá v podaní zboru zapôsobila „mohutným dojmom“. ⁴¹

Akademické spevácke združenie okrem samostatných vystúpení účinkovalo aj na Orlových extenziách, ktorých súčasťou boli hudobné produkcie. Organizoval ich najmä hudobnovedný seminár. V medzivojnovom období platila totiž uzancia, že vysokoškolskí pedagógovia usporadúvali verejné prednášky, nazývané *extenzie* alebo *extenzné prednášky*.⁴² V našom prípade šlo vlastne o aplikovanú muzikológiu určenú pre prax. Máme tiež doklad, že minimálne jedna takáto extenzia sa uskutočnila aj mimo Bratislavu.

„*Keď sme ho našli, musíme ho poznať!*“⁴³ – takýmto rečníckym imperatívom zakončil Ján Krasko svoju recenziu Orlovej bellovskej monografie. Podobnú formuláciu nájdeme neskôr v súvislosti s Orlom a Bellom aj u Antonína Hořejša (1930).⁴⁴ Nevedno, kam až siahala jej genéza, či šlo o myšlienku samotného Orla alebo o nejaký bonmot, rozšírený v bratislavských hudobnokultúrnych kruhoch. Táto myšlienka však rozhodne vystihovala Orlovo presvedčenie o potrebe prezentácie Bellovej hudobnej tvorby, aby verejnosť spoznala skladateľovu umeleckú a historickú veľkosť, čo je možné jedine prostredníctvom živej hudby. Jednou z foriem prezentácie boli aj extenzie.

Rok 1923 predstavoval, ako bolo vyššie spomenuté, uzlový bod v osobných kontaktoch Orla a Bellu. Ďalšie roky priniesli ich zintenzívnenie. Z Orlových bellovských extenzií uvedme aspoň dve. V súvislosti s prvou, dnešným úzom povedané svetovou, premiérou romantickej opery *Kováč Wieland* Jána Levoslava Bellu, plánovanou na 23. apríla 1926, ale napokon uskutočnenou 28. apríla 1926, zorganizoval hudobnovedný seminár 19. apríla 1926 extenziu Dobroslava Orla o Bellovej opere za prítomnosti skladateľa. Hudobné ukážky predviedli hostia – riaditeľ opery a šéfdirigent Oskár Nedbal, dirigent Bohuslav Tvrďý a sólisti opery Slovenského národného divadla.⁴⁵ Prísne vzaté, podujatie zodpovedalo novšiemu modernému spôsobu popularizácie novodobých operných premiérových naštudovaní.

Niektoré z podujatí v gescii hudobnovedného seminára mali formu koncertných večerov so sprievodným slovom. Napríklad na hudobnom večere z Bellovej novej tvorby 11. novembra 1930 s Orlovým úvodným slovom a za prítomnosti skladateľa zaznelo Bellovo nedávno skomponované *Notturmo* pre štyri sláčikové nástroje, vokálny kánon na verše A. Heyduka a úpravy ľudových piesní. V informačne hutnej referencii podujatia bola vyzdvihnutá Orlova propagačná činnosť aj neustále rastúci počet Bellových priaznivcov na týchto akciách, zároveň bolo vyslovené želanie, aby sa aj iné slovenské

⁴¹ [Anonym:] Slovenský národný sviatok v Nitre. Slávnostná vysviacka slovenských biskupov. In: *Slovenský denník*, roč. 4, 15. 2. 1921, č. 36, s. 2.

⁴² Výraz extenzia je už dnes historickým pojmom. *Slovník cudzích slov* ho definuje nasledovne: extenzia – (v minulosti) cyklus prednášok vysokoškolských profesorov pre verejnosť (forma vzdelávania dospelých): univerzitné extenzie. In: *Slovník cudzích slov*. Dostupné na internete: <<http://slovníkcudzích slov.sk/slovo/extenzia>>

⁴³ KRASKO, Ref. 28, s. 64.

⁴⁴ HOŘEJŠ, Ref. 20, s. 2.

⁴⁵ Podľa oznamu o pripravovanom podujatí. – [Prednášky.] In: *Slovenský denník*, roč. 9, 1926, č. 91.a (18. 4.), s. 4.

mestá, najmä skladateľovo rodisko a mestá, kde pôsobil, „ku kultu Bellovmu postavili aktívne“.⁴⁶ Výraz kult sa v druhej polovici 20. storočia značne sprofanoval a dostal negatívny nádych, v medzivojnovom období – a v takom význame ho použil aj recenzent Antonín Hořejš – znamenal pozitívny prejav úcty voči poprednej osobnosti.

Úspešnú univerzitnú extenziu v Prešove 20. mája 1930 usporiadala Matica slovenská. Profesor Dobroslav Orel prednášal na tému *O domácej tvorbe hudobnej*, hudobné ukážky predviedli A. Dočkalová, Š. Štepanová, pani Ryšánková, J. Fuchs, Z. Hoblík, K. Škarda a dr. Posselt. Program pozostával zo staročeskej vokálnej tvorby 15. a 16. storočia a z novej hudby od K. Bendla, B. Smetanu, A. Dvořáka, Š. Fajnora a J. L. Bellu. Na záver zaznelo niekoľko ľudových piesní v umeleckej harmonizácii i v pôvodnom viachlase podľa zápisov K. Plicku. Referent s uspokojením konštatoval, že to „už nebola prednáška, bol to dokonalý koncert.“⁴⁷

V medzivojnovom období v širokej hudobnej verejnosti silne zarezovala Bellova kantáta *Svadba Jánošíkova* pre sólové hlasy, zbory a orchester na slová Bottovej romance *Smrť Jánošíka*, ktorú Bella vytvoril už roku 1921.⁴⁸ Uviedli ju v mnohých mestách na Slovensku, v Čechách aj v niekoľkých mestách v zahraničí. Na jej predvedení častejšie účinkovalo Akademické spevácke združenie, ktoré zborové party kantáty našťudovalo pod vedením Dobroslava Orla. *Svadba Jánošíkova* zaznela premiérovu na slávnostnom koncerte 7. marca 1925 v sieni Konzerthausu vo Viedni, účinkoval viedenský spevácky spolok Lumír (zbormajster Jaroslav Jindra), Akademické spevácke združenie (zbormajster Dobroslav Orel) a Viedenský symfonický orchester, dirigoval Ján Levoslav Bella.⁴⁹ Niečo vyše týždňa predtým sa uskutočnila bratislavská premiéra kantáty 28. februára 1925 v sieni dnes bývalej Vládnej budovy. Spievalo Akademické spevácke združenie, dirigoval Bella. Dobroslav Orel napísal pri tejto príležitosti aj svoju už spomenutú analýzu diela. Na koncerte bol však orchestrálny part pravdepodobne nahradený klavírom, čo znamenalo značné mínus pre vyznenie kantáty vzhľadom na Bellovo brilantné narábanie s orchestrálnou zložkou.

Kantáta *Svadba Jánošíkova* zažiarila o tri roky neskôr na veľkolepom veľkonočnom trojdňovom festivale speváckych zborov v Prahe ako prehliadke vyspelosti zborovej kultúry. Bellova kantáta zaznela v susedstve diel J. Suka (*Praga*) a R. Karla (*Vzkříšení*) a tento koncert predstavoval vrchol festivalu. Nadšenie, s akým Bellovu kantátu *Svadba Jánošíkova* prijalo publikum, sa odzrkadľuje aj v recenzii Karola Plicku:

„Veľkým kontrastom pôsobila zatým [t. j. po *Vzkříšení* R. Karla – pozn. J. L.] *Bel-lova kantáta* ‚*Svadba Jánošíkova*‘ (z Bottovej ‚*Smrti Jánošíkovej*‘). Temer 6000 spe-vákov a rozšírený orchester Národního Divadla vyplnili podium. Už púhy pohľad na to množstvo spevákov rozochvieval. Zvuk tohto u nás dosiaľ nevidaného telesa hudobného bol ohromujúci, jeho forte burácalo ako rozpútané živly. Šťastné die-lo Bellovo má *skvelý vokálny štýl*, ktorý prezradzuje hlbokú znalosť veľkého ume-

⁴⁶ -ah.- [= HOŘEJŠ, Antonín]: Večer noviniek J. L. Bellu. In: *Slovenský denník*, roč. 13, 1930, č. 262 (14. 11.), s. 5.

⁴⁷ [Správa v rubrike Chýrnik.] Univerzitná extenzia v Prešove. In: *Šariš*, nepolitický týždenník pre spoločenský, kultúrny a hospodársky život, roč. 1, 1930, č. 21-22 (24. 5.), s. 9.

⁴⁸ Rozkolísaný názov diela má tri tvary: pôvodne *Svadba Jánošíka*, neskôr *Svadba Jánošíkova*, *Jáno-šíkova svadba*.

⁴⁹ ZAVARSKÝ, Ref. 13, s. 302.

nia starých majstrov. Ako Bella rozumie hlasom, ukázalo už samé nadšenie sboru: spieval s veľkou oddanosťou a zápalom. Keď v drtivom cantu firmu naznačený bol motív „Hej Slováci“, prial som si len, aby všetci na Slovensku mohli to počuť. Bola to chvíľa, na ktorú nezabúdame. Tu stretla sa duša slovenská so srdcom českým v hymne najkrajšom. Kantátu dirigoval vynikajúcim spôsobom univ. prof. dr. Dobroslav Orel, oduševnený propagátor Bellovho diela slovom a činom. Vzácnym muzikálnym temperamentom a pevným, pritom celkom prirodzeným gestom ovládol bezpečne tento naozaj nezvyklý aparát reprodukčný a priviedol ho k neslýchaným zvukovým účinkom a prirodzene i k úplnému víťazstvu diela. O búrlivý úspech diela delil sa prítomný skladateľ s dirigentom (oba s veľkým nadšením pozdravovaní i speváctvom) a so sólistami: A. Nordenovou, Ot. Mařákom a sympatickým dr. Jánom Kolářom, členom opery bratislavskej. Bellova kantáta, ako sme ju v Prahe počuli, ostane v histórii slovenskej hudby prvým a naskrz prenikavým hudobným výbojom umeleckým na pôde mimoslovenskej.“⁵⁰

Aby bolo možné dielo s takým početným interpretačným aparátom uviesť, museli byť splnené isté technické predpoklady. K nim patrila dostupnosť notového materiálu, t. j. vydanie klavírneho výtahu *Svadby Jánošíkovej* roku 1927 nákladom Pěvecké Obce československé, ako aj definovanie skladby ako povinnej pre zborové telesá s aktívnou účasťou na festivale. Vzhľadom na to, že kantáta bola príťažlivá pre širšie publikum, sprievodný pozitívny efekt týchto dvoch požiadaviek viedol následne k jej častému spontánnemu zaradovaniu medzi repertoárové skladby zborových telies. V tomto veľkolepou organizovanom festivale doznievala romantická idea veľkých speváckych slávností a monsterkoncertov 19. storočia, vrátane spoločných vystúpení zborov. Niektoré české periodiká zachovávali však voči Bellovej skladbe rezervovaný postoj, kriticky sa vyjadril aj hudobný skladateľ, predstaviteľ mikrotonálnej hudby Alois Hába (1893 – 1973), ktorý ju považoval za naivnú piesňovú zmes, veľmi vzdialenú podstate slovenskej hudobnosti.⁵¹ Napriek takýmto kritickým názorom zostala *Svadba Jánošíkova* v medzivojnovom období aj naďalej príťažlivá pre širšie publikum.

Najväčším dirigentským činom Dobroslava Orla bolo zrejme uvedenie veľkolepého scénického oratória *Svatá Ludmila* pre sóla, zbor a orchester v troch dejstvách op. 71 Antonína Dvořáka v Slovenskom národnom divadle 7. marca 1926. Zborová zložka bola výsledkom súčinnosti Akademického speváckeho združenia pod Orlovým vedením a speváckeho spolku Lumír pod vedením Jaroslava Jindru. Podľa recenzenta, ktorým bol publicista Emil František Nový, Orel spočiatku dirigoval trochu neistou taktovkou, tak orchester, ako zbory, postupne sa však koordinácia zlepšovala a v treťom dejstve celkový dojem pôsobil ohromujúco, takže publikum napokon ocenilo viacmesačnú obetavú prípravu a celkovo príjemný umelecký večer.⁵²

Dobroslav Orel bol rozhodne neprehliadnutelnou postavou bratislavského hudobného života. Mal okruh spolupracovníkov, s ktorými rozvíjal úspešnú spoluprácu. Ale časť bratislavských hudobnokultúrnych činiteľov jeho konanie a komunikáciu vnímala

⁵⁰ PLICKA, Karol: Jubilejný festival Pěvecké obce československé v Prahe 7., 8. a 9. apríla 1928. In: *Slovenské pohľady*, roč. 44, 1928, č. 4, s. 279.

⁵¹ Podľa ZAVARSKÝ, Ref. 13, s. 309.

⁵² E. N. [= NOVÝ, Emil František]: Oratorium „Sv. Ludmila“ v S. N. D. In: *Slovenské pohľady*, roč. 42, 1926, č. 3, s. 177.

kriticky. Možno to dedukovať napríklad zo satirického až sarkastického textu s názvom *Nedbal lektor – ja rektor* od anonymného autora, ukrývajúceho sa pod pseudonymom Paravan de la Noha.⁵³ Text dopĺňa Orlova karikatúra od Ludmily Rambouskej (1899 – 1952).

Obr. 2: Dobroslav Orel v karikatúre Ludmily Rambouskej, 1927 (por. poznámku 53).

IV.

Ako je z doterajšej literatúry známe, Dobroslav Orel sa angažoval aj vo veci Bellovej hudobnej pozostalosti a aj jeho pričinením štát za dohodnutých podmienok odkúpil Bellove diela, resp. autorské a vlastnícke práva Bellových diel. Po prevzatí 15. apríla 1925 boli Bellove skladby uložené v trezore seminára pre hudobnú vedu FF UK, podpis zmluvy sa oficiálne uskutočnil 11. mája 1926.⁵⁴ Získanie pozostalosti bolo istou formou finančnej pomoci Bellovi, ale súviselo aj s Orlovým zámerom vytvoriť pri hudobnovednom seminári zbierkotvorné dokumentačné centrum ako výsledok systematického pramenného výskumu a nevyhnutný základ pre budovanie profesionálnej slovenskej hudobnej historiografie. V tomto zmysle možno chápať záver Orlovho prí-

⁵³ Paravan de la Noha: *Nedbal lektor – ja rektor*. In: *Národní osvobození*, roč. 4, 1927, č. 82 (24. 3.), s. 2, Príloha. Tamtiež karikatúra Dobroslava Orla od Ludmily Rambouskej. Za upozornenie na článok a karikatúru ďakujem kolegyni Mgr. Kateřine Andršovej, Ph.D. z Hudobnej katedry Univerzity Hradec Králové (CZ), ktorá sa venuje výskumu života a diela Dobroslava Orla.

⁵⁴ ZAVARSKÝ, Ref. 13, s. 304-305.

spevku *Hudební prameny na Slovensku* (1931).⁵⁵ Po Orlovom odchode z FF UK Bellova pozostalosť nebola primerane archivovaná, čo vedie k domnienke, že niektoré pramene sa mohli aj stratíť. Fond bol napokon deponovaný do dnešného SNM-Hudobného múzea, zriadeného roku 1965, a stal sa základom postupne doplňovaného Osobného fondu J. L. Bellu MUS L.⁵⁶

Predpokladom šírenia hudobnej tvorby každého skladateľa je dostupnosť notového materiálu, najmä vo forme nototlačí. Hoci recepcia Bellovej hudobnej tvorby v medzivojnovom období bola pomerne bohatá, predsa len prístup k bellovskému notovému materiálu nebol jednoduchý, čo naznačil aj samotný Bella, keď sa v liste synovi Rudolfovi pošťožoval, že jeho skladby sú ťažko prístupné, „keďže sú pod zámkom v seminári“.⁵⁷ Medzi Bellovými ctiteľmi a propagátormi si nutnosť vydávania Bellových diel uvedomoval predovšetkým prof. Miloš Ruppeldt, zbormajster a dirigent Speváckeho zboru slovenských učiteľov. Navyše iniciatívne posielal Bellovi poéziu slovenských básnikov, čím ho inšpiroval k tvorbe nových piesní a zborov na slovenskú poéziu.⁵⁸ Ako editor vydal niekoľko zbierok skladieb pre slovenské miešané a mužské zbory, do ktorých zaradil aj Bellove zborové kompozície. Avšak Dobroslav Orel tieto konkurenčné snahy nemienil tolerovať a Bellove rukopisy sa pre Ruppeldta stali nedostupnými. Ako poznamenal Ernest Zavorský, Orel si Bellovu hudobnú tvorbu „zručným spôsobom monopolizoval pre seba“⁵⁹.

Samotný Orel totiž plánoval projekt vydávania Bellovej hudobnej tvorby, ktorý dostal konkrétnu podobu približne desať rokov po ich osobnom zoznámení sa. Zachovala sa strojopisná kópia dokumentu, ktorý má charakter zakladacej listiny projektu, resp. menšej organizačnej jednotky s názvom Odbor pre vydávanie skladieb J. L. Bellu.⁶⁰ Na konci dokumentu je datovanie: Bratislava, vo februári 1934. Pod datovaním v miestach určených na parafovanie sú strojopisom napísané mená a funkcie – vpravo: Prof. dr. Dobroslav Orel / riaditeľ seminára; vľavo: Gustáv Koričánsky / pokladník Odboru. Z dokumentu vyplýva, že založenie Odboru pre vydávanie skladieb J. L. Bellu pri seminári hudobnej vedy univerzity Komenského v Bratislave bolo verejne vyhlásené 4. septembra 1933 pri príležitosti 90. narodenín skladateľa. Edíciu sa zaviazala podporiť Slovenská krajina, čo bol vtedajší oficiálny politický názov Slovenska v rámci Československa. Dokument obsahuje ďalšie dôležité administratívne náležitosti, ako aj predbežný rámcový plán edície. Ďalšie zachované dokumenty približujú finančné záležitosti, komunikáciu so spolupracovníkmi participujúcimi na vydaniach konkrét-

⁵⁵ OREL, Dobroslav: *Hudební prameny na Slovensku*. In: EISNER, Jan, HOFMAN, Jan a PRAŽÁK, Vilém (eds.): *Príspevky k pravku, dejinám a národopisu Slovenska*. Bratislava : SVM, 1931, s. 79.

⁵⁶ Por. KALINAYOVÁ-BARTOVÁ, Jana (ed.): *Sprevodca po zbierkovom fonde Hudobného múzea Slovenského národného múzea I. Hudobné zbierky archívnej povahy 1965 – 2000*. Bratislava : SNM-HuM, 2001, s. 98. Katalóg Osobného fondu Jána Levoslava Bellu s registami (SK-BRnm MUS L) je dostupný online – www.jlbella.sk.

⁵⁷ BOKESOVÁ, Zdenka: *Návrat J. L. Bellu na Slovensko. Listy k synovi*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1944, s. 79, list zo dňa 18. 11. 1930.

⁵⁸ Por. NOVÁČEK, Zdenko: *Korešpondencia Jána Levoslava Bellu s Milošom Ruppeldtom*. In: *Hudobnovedný zborník SAV I*, 1953, s. 84-131.

⁵⁹ ZAVARSKÝ, Ref. 13, s. 304.

⁶⁰ Odbor pre vydávanie skladieb J. L. Bellu, archivovanie: SK-BRnm MUS L 326.000. Kompletný odpis prameňa publikujeme in Príloha č. 1.

nych diel, aj korešpondenciu s pražským nakladateľstvom Hudební Matice Umělecké Besedy a podobne. Z dokumentov vyplýva, že Odbor tvorili vlastne len dve osoby, ktorých mená uvádzala zakladacia listina – Dobroslav Orel a Gustáv Koričánsky. Zaujímavé svedectvo o svojej participácii na vydaní kantáty *Divný zbojník* a o stretnutí s Bellom zverejnil o dve skladateľské generácie mladší 27-ročný Alexander Moyses (por. in Príloha č. 2),⁶¹ tvorca modernej slovenskej hudby a profesor na Hudobnej a dramatickej akadémii.

Odbor pre vydávanie skladieb J. L. Bellu vydal v rokoch 1933/1934 až 1940 šesť Bellových skladieb, pričom do svojej edície zahrnul aj zbor *Orol vták*. Podľa zakladacej listiny túto skladbu pripravil na vydanie Odbor a bola zaradená do nákladu a komisie Hudobného vydavateľstva Pěvecké obce československé.

Skladby, vydané v edícii Odboru pre vydávanie skladieb J. L. Bellu, 1934 – 1940 (v zátvorke rok vydania):

- *Orol vták*, pre dva ženské a štyri mužské hlasy (1933?),
- *Divný zbojník*, kantáta pre sóla, zbor a orchester, klavírny výťah (1934),
- *Československá štátna hymna*, úprava pre miešaný zbor (1935),
- *Desať slovenských národných piesní*, pre miešaný zbor (1937),
- *Štyri slovenské národné piesne*, pre miešaný zbor (1938),
- „*To deň!*“, pre mužský zbor (1938),
- *Matka nad kolískou*, piesne pre spev a klavír (1940).

Klavírny výťah kantáty pod názvom *Svadba Jánošíka* (1927), vydaný nákladom Pěvecké obce československé, bol tiež zaraďovaný do ponukového listu nototlačí vydaných Odborom pre vydávanie skladieb J. L. Bellu. Po roku 1940 nemáme poznatky o činnosti odboru, ktorý zrejme odchodom Dobroslava Orela z Bratislavy zanikol.

Dôstojným pripomenutím si života a diela skladateľa bola *Posmrtná výstava Jána Levoslava Bellu*, inštalovaná niekoľko mesiacov po jeho smrti v dňoch 4. až 23. januára 1937 v priestoroch Bratislavského umeleckého kabinetu (Akademické knižkupectvo F. Borový, Dunajská 21). Jej protektorom bol univ. prof. dr. Dobroslav Orel, usporiadateľskými inštitúciami seminár pre hudobnú vedu Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, slovenská pobočka Spoločnosti pre hudobnú výchovu a Bratislavský umelecký kabinet. Výtvarný návrh výstavy realizoval súdny radca, výtvarný expert a hudobný kritik Jindřich Květ. Mimoriadny ohlas výstavy vystihoval jej význam, kvalitnú realizáciu aj možnosť vidieť cenné exponáty v origináli z Bellovej pozostalosti uložené v seminári, ako aj zapožičané rodinnými príslušníkmi a Bellovými priateľmi. Bližší prehľad vystavených pamiatok poskytuje zachovaný stručný katalóg k výstave.⁶² Atraktivitu výstavy zvýšili tiež sprievodné podujatia, celkovo tri, ktorých program pozostával z uvedenia jednej Bellovej skladby a spomienkových reflexií pozvaného hosťa. Na poslednej takejto sprievodnej akcii bola premietaná aj krátka nemá filmová snímka s Bellom. Existovala síce aj rozhlasová nahrávka s Bellovým hlasom, tá však bola prísne chránená v archívnom trezore vtedajšieho Radiojournalu. Denná tlač priniesla

⁶¹ MOYZES, Alexander: Kapitoly zo súčasnej hudobnej tvorby slovenskej. O poslednom diele majstra J. L. Bellu. In: *Elán*, roč. 5, 1934, č. 5, s. 7.

⁶² Archivovanie: SK-BRnm MUS L 695.000, tiež MUS L 750.000.

o výstave pozitívne komentáre. Prekvapujúci objav pre súčasnosť rezultuje z článku Jindřicha Květa. K výstavným exponátom patril aj malý Bellov zápisníček s autentickými zápsmi z jeho študijnej cesty roku 1873. Květ z neho publikoval iba Bellove zápisy z pobytu v Prahe, preložené do českého jazyka (por. Príloha č. 3).⁶³ Bellov zápisníček sa medzičasom stratil, a tak Květov článok poskytuje istú možnosť verifikácie príslušných pasusov v Orlovej bellovskej monografii. Pri hľadaní obsahovej zhody komparovaných textov treba zohľadniť, že voľný hovorený štýl sa vyznačuje väčšou spontánnosťou ako písaný zápis, smerujúci skôr k stručnosti formulácií.

V.

Bellov vrstovník Štefan Fajnor, ďalší slovenský skladateľ obdobia hudobného romantizmu, ktorému Dobroslav Orel venoval vedecko-výskumnú pozornosť, zomrel ešte v predprevratovom období. Vznik Orlovej monografie *Štefan Fajnor, slovenský skladateľ (1844 – 1909)*, publikovanej roku 1935,⁶⁴ podnietilo dvojité jubileum skladateľa roku 1934, 90. výročie jeho narodenia a 25. výročie jeho úmrtia. Syn Vladimír Fajnor (1875 – 1952), v tom čase prezident Najvyššieho súdu ČSR v Brne, ochotne dal k dispozícii rukopisy, hudobný archív a korešpondenciu svojho otca a poskytol aj ďalšie cenné informácie.⁶⁵ Monografia, ktorá bola opäť napísaná v krátkom čase, obsahovala v komprimovanej forme všetky dôležité poznatky k životu, dielu, hudobným a umeleckým náhľadom skladateľa, občianskym povoláním advokáta Štefana Fajnora, agilného pestovateľa slovenskej, a najmä česko-slovenskej vzájomnosti. Centrálnou a najrozsiahljšou kapitolou monografie je V. kapitola s názvom *Fajnorove skladby*. Podáva charakteristiku Fajnorovej hudobnej tvorby, rozčlenenú podľa žánrovo-druhových kritérií, resp. obsadenia skladieb. Jej súčasťou v jednotlivých podkapitolách je súpis skladieb, ktorý dodnes slúži ako dôležitá orientačná pomôcka. V rámci prílohy je publikovaných 6 listov adresovaných skladateľovi, medzi nimi listy Ludvíka Kubu a Jaroslava Vlčka, ako aj dve zborové skladby. V celkovom hodnotení, ktoré si zachováva rysy aktuálnosti aj v súčasnosti, Orel podčiarkol obohacujúci prínos Fajnora do dejín slovenskej hudby 19. storočia a jeho participáciu na rozvoji česko-slovenských hudobnokultúrnych vzťahov, hoci posledná veta v citáte indikuje už zrejmy súveky ideologicko-politický podtón:

„Svým hudebním talentem [Fajnor] rozmnožoval národní statek svého lidu, stupňoval žeň jeho duchovních hodnot, [...] Hudební tvorba nebyla jeho jediným životním cílem. Byl vyhledávaným advokátem, ochráncem Slováků v jejich kulturním boji [...] Nebyl umělcem, který své národní dílo vyzvedl na výši mezinárodní kultury. Byl však spoluzakladatelem umělé, slovenské písňové, klavírní a sborové tvorby v druhé polovině XIX. stol., v duchu Kollárových zásad, čerpajíc z prvků lidových.

⁶³ KVĚT, Jindřich: Ján Levoslav Bella o Josefu Foerstrovi st. a Bedřichu Smetanovi. (Dokumenty z r. 1873.) In: *Lidové noviny*, roč. 45, 1937, č. 16 (10. 1.), s. 5. Pozri in Príloha č. 3.

⁶⁴ OREL, Ref. 4.

⁶⁵ Rukopisy a tlače Fajnorových diel aj ďalšie hudobniny zostali uschované v seminári pre hudobnú vedu FF UK, v súčasnosti sú tieto pramene archivované v SNM-Hudobnom múzeu, fond MUS I sign. 281-344.

[...] Vědomě a přesvědčivě se hlásil Fajnor k československé ideologii i v umění hudobným, jak je nalezl u skladatelů předsmetanovských.⁶⁶

Paralelne s Orlovou monografiou vyšla aj monografia slovenského kultúrneho historika a biografa Štefana Janšáka *Život Štefana Fajnora. Kultúrno-historický obraz* (1935).⁶⁷ Janšák, veľký obdivovateľ Fajnora, poukázal síce na jeho činnosť hudobníka, predsa len však sa väčšmi zamerl na otázky spojené celkovo s kultúrnymi, národnými a sociálnymi dejinami. Uvažovalo sa o tom, aby Orlova a Janšákova práca boli publikované spoločne. Vzhľadom na odlišný metodologický prístup jednotlivých autorov je pre obidve monografie prínosom, že sa zámer monografického dvojportréту nerealizoval.

Orel sa usiloval popularizovať aj Fajnorovo hudobné dielo, pravda, primerane jeho významu. Pri príležitosti dvojitého jubilea skladateľa, 90. výročia narodenia a 25. výročia úmrtia, seminár pre hudobnú vedu usporiadal 7. decembra 1934 slávnostné podujatie s Orlovou prednáškou a hudobným programom z Fajnorovej tvorby.⁶⁸

Desať rokov pred Fajnorovou monografiou a rok po Bellovej monografii Dobroslav Orel publikoval monografiu *František Liszt a Bratislava: Na základě nevydané korespondence Fr. Liszta a kněžny C. Wittgensteinové* (1925).⁶⁹ Zohľadnil pritom nadchádzajúce 40. výročie Lisztovho úmrtia roku 1926. Použitie krstného mena v tvare František súviselo s dobovou uzanciou a nesubsumuje žiadny iný ani skrytý zámer. Franz Liszt bol hudobnou ikonou Bratislavy 19. storočia a vtedy azda ani nebolo v Bratislave milovníka hudby, ktorý by nepatril k Lisztovým obdivovateľom, lizstovcom. O kult Franza Liszta v Bratislave sa pričínil najmä známy bratislavský hudobný kritik, povoláním mestský archivár Ján Batka (1845 – 1917), autor mnohých lizstovských príspevkov. Dobroslav Orel intuitívne vycítil, a navyše musel mu to ukázať už orientačný výskum prameňov a rešerše periodík a literatúry, ktoré sa vzťahovali na bratislavské hudobné dejiny, že tým veľikánom, ovplyvňujúcim hudobný a umelecký život Bratislavy 19. storočia, bol práve Franz Liszt. Príťažlivý bol zaiste aj fakt, že rodové korene spomínaného Jána Batku, hlavného propagátora Liszta a adresáta časti zachovanej Lisztovej korešpondencie, siahali do Čiech.

Terminologicky je nápadné, že Orel namiesto výrazu génius a tomu podobných uprednostňuje výraz kult, v zmysle uctievanie (Beethovenov kult, Haydnov a Mozartov kult), aby napokon konštatoval: „Ale kult vídeňských klassiků převýšen byl daleko kultem Lisztovým“.⁷⁰ Orel si bol tiež vedomý historického významu zachovanej Lisztovej korešpondencie a ďalších listov, preto túto skutočnosť uviedol v podtitule. Prvé publikovanie tejto vzácnej korešpondencie bolo zároveň vecou vedeckej prestíže. Konceptcia publikácie, vyjadrená tematickými okruhmi, prezentuje osobnosti a inštitúcie bratislavského hudobného života, Lisztove návštevy a repertoár, ako aj niektoré špecifické otázky, vyplývajúce z korešpondencie tak F. Liszta, ako aj C. Sayn-Wittgensteinovej. Publikovaná korešpondencia nie je vyčlenená do prílohy, ale je integrovaná do

⁶⁶ OREL, Ref. 4, s. 6-7.

⁶⁷ JANŠÁK, Štefan: *Život Štefana Fajnora. Kultúrno-historický obraz*. Bratislava : Bibliotheca, 1935.

⁶⁸ J- -k.[= JANŠÁK, Štefan]: Štefan Fajnor, hudobný skladateľ. In: *Slovenský den[n]ik*, roč. 17, 1934, č. 285 (15. 12.), s. 2.

⁶⁹ OREL, Ref. 5.

⁷⁰ OREL, Ref. 5, s. 8.

jednotlivých kapitol. Historicky ide o prvú vedeckú monografiu v slovenskej hudobnej historiografii, ktorá podrobnejšie skúma vplyv F. Liszta na bratislavský hudobný život.

Z menších Orlových prác, venovaných osobnostiam slovenskej hudby v spojitosti so slovenským hudobným romantizmom, treba spomenúť štúdiu o Milanovi Lichardovi (1933),⁷¹ obsahujúcu taktiež súpis skladateľovej hudobnej tvorby. Sympatická publicistická glosa o skladateľke Ludmile Lehotskej-Križkovej (1863 – 1946)⁷² z roku 1935 zostala v rovine viac-menej jednorazovej záležitosti.

Na záver

Prínos Dobroslava Orla pre poznanie hudobného romantizmu na Slovensku spočíva tak v jeho vedeckej hudobnohistorickej a publikačnej činnosti, ako aj v jeho dirigentskej, popularizačnej a organizátorskej činnosti. Štúdia sa zaoberá Orlovou pedagogickou činnosťou iba sprostredkovane, skúmaním jeho univerzitných prednášok, určených pre širšiu verejnosť. Východiskom hudobnohistorických prác Dobroslava Orla bol heuristický výskum a dôraz na pramennú bázu. Táto skutočnosť jednoznačne vyplýva zo všetkých troch jeho podrobnejšie reflektovaných monografií – o Jánovi Levoslavovi Bellovi, Štefanovi Fajnorovi a Franzovi Lisztovi –, rovnako ako zo štúdie o Milanovi Lichardovi. Napokon, Orlovo presvedčenie o význame pramenného materiálu pre prácu hudobného historika dokladá skutočnosť, že dôležité pramene sprístupnil in extenso vo všetkých troch monografiách. K Orlovým veľkým zásluhám patrí, že v krátkom čase predložil odbornej aj širšej hudobnej verejnosti moderne koncipované personálne monografie v intenciách súvekej hudobnohistorickej vedy, v ktorých bez romantickej idealizácie prezentoval skúmané osobnosti ako výrazné individuality a zhodnotil ich prínos v dejinách slovenskej hudby aj širšom európskom kontexte. Skúmanú problematiku reflektoval v zmysle náučno-vedeckého štýlu s vedeckou korektnosťou, ale nechýbal mu pritom ani istý druh komunikačnej noblesy. V skúmanej problematike Orlova muzikologická pozornosť patrila primárne osobnosti a dielu Jána Levoslava Bellu, ktorého hudobnú tvorbu propagoval taktiež interpretačnými, propagačnými, organizátorskými a edičnými aktivitami a pomáhal ju presadiť do hudobného života a hudobnokultúrneho povedomia na Slovensku aj v Čechách.

Príspevok je súčasťou grantových projektov VEGA č. 2/0116/20 „Osobnosť a dielo v dejinách hudobnej kultúry 18. – 20. storočia na Slovensku“ (2020 – 2023) a VEGA č. 2/0012/21 „Migrácia hudobníkov a transmisia hudby v 17. – 19. storočí na Slovensku a v strednej Európe“ (2021 – 2024), riešených v Ústave hudobnej vedy SAV, v. v. i.

⁷¹ OREL, Milan Lichard, Ref. 6.

⁷² OREL, Slovenská hudobná skladateľka, Ref. 6.

PRÍLOHY

V transkripcii prameňov (vrátane textu štúdie) zachováваме pôvodný text, s dvoma výnimkami. V zmysle súčasnej slovenskej pravopisnej normy a) korigujeme „y“ v minulom čase sloviac a zjednocujeme na „i“ (nie byly, ale boli ap.) a b) mlčky dopĺňame chýbajúcu interpunkciu a korigujeme evidentné pravopisné chyby. Typické dobové slovné bohemizmy zostávajú zachované.

1.

Odbor pre vydávanie skladieb J. L. Bellu. In: SK-BRnm MUS L 326.000.

Založenie Odboru pre vydávanie skladieb J. L. Bellu pri seminári hudobnej vedy univerzity Komenského v Bratislave bolo verejne vyhlásené pri slávnosti 90. narodenín majstrových 4. septembra 1933. Pri tejto príležitosti vyhlásil viceprezident Krajinského úradu dr. Jesenský, že sa Krajina slovenská usniesla edíciu finančne podporiť.

Ministerstvo školstva a národnej osvety oznámilo výnosom zo dňa 13. januára 1934 č. j. 104812/33-IV/1 / intim. dekanstvom filoz. fakult. univ. Komenského v Bratislave 30. 1. 1934 č. j. 862/33–34 Riaditeľstvu seminára hudobnej vedy, že „nečiní námítek, aby bola vydána díla dr. Jana Levoslava Belly, a to za predpokladu, že výlohy s touto edíciou spojené nebudou k tíži štátni pokladny a že zůstanou nedotčena práva autorská a provozací smlouvou státu vyhrazená a koupí nabytá“.

Na tomto podklade zahajuje odbor svoju edičnú činnosť vydaním kantáty *Divný zbojník*, na ktorej autor dlhší čas pracoval a menil, až definitívne znenie partitury predložil 28. septembra 1933. Orchestrálnu partituru dokončil v novembri 1933. / Tlačené vokálne hlasy a klavírnu partituru má v komisii Hudebná Matica Umeleckej Besedy v Prahe, Besedná 3; orchestrálnu partituru a hlasy v opise požičiava Seminár hudobnej vedy univerzity Komenského v Bratislave, Reichardova 33/.

Premiera diela bola v Bratislave 15. XII. 1933 pri oslave 90. narodenín majstrových, poriadanej Osvetovým sväzom a Radou mesta Bratislavy. Účinkovali: Západoslovenská župa J. L. Bellu, Slovenská filharmonia, sólisti D. Paulovičová a dr. J. Kolář. Riadil skladateľ Rudolf Bella, jubilantov syn.

Na výslovnú žiadosť skladateľovu pripojujeme faksimile jeho rukopisu, pripraveného pre titulný list.

Pečlivosťou Odboru vydaný bol ďalej Bellov zbor *Orol vták*, pre dva ženské a štyri mužské hlasy, ktorý prijalo do nákladu a komisie Hudobné vydavateľstvo POČ, Praha II, Hopfenštokova 15, pre Spevácky festival v Prahe 1934.

K tlači sa pripravuje za podpory Krajiny slovenskej pieseň so sprievodom klavíru, *Matka nad kolískou*, s textom slovenským, nemeckým a francúzskym, *Sborník mužských sborov* a *Sborník miešaných sborov* s textom slovenským pre československé spevokoly.

Bratislava, vo februári 1934

Gustav Koričanský [!]
pokladník Odboru

Prof. dr. Dobroslav Orel
riaditeľ seminára

2.

**MOYZES, Alexander: Kapitoly zo súčasnej hudobnej tvorby slovenskej :
O poslednom diele majstra J. L. Bellu. In: *Elán*, roč. 5, 1934, č. 5, s. 7.**

Deň 15. decembra 1933 bude v dejinách slovenskej hudobnej tvorby vždy pamätihodný. Na III. abonentnom koncerte Osvetového sväzu v Bratislave, ktorý ináč bol zasvätený tvorbe nášho staruškeho a stále sviežeho majstra J. L. Bellu – na počesť jeho deväťdesiatych narodenín (*4. IX. 1843), mala totiž premiéru v polovici novembra m. r. dohotovená kantáta „Divný zbojník“ pre soli, sbor a veľký orchester. Mal som to nevýslovné šťastie vidieť majstra pracovať, aj o tej práci rozprávať; ba univ. prof. Dobroslav Orel, ktorý má veľa zásluh o umiestenie Bellovej tvorby, o jej uplatnenie a vôbec o pokojný život majstrov v oslobodenej vlasti, sveril mi úpravu majstrovho klavírneho výťahu „Divného zbojníka“ do tlače. So zatajeným dychom som otváral krásny, hoci už traslavou rukou písaný, dokonalý rukopis majstrov. Niektoré maličkosti neboli tam dohotovené, opovážil som sa preto chýbajúce takty (pravda, v sprievode) vpísať. Lež muselo to ísť k majstrovi na schválenie. Jedného dňa, začiatkom novembra, šli sme spolu s univ. prof. dr. Orlom za majstrom, aby schválil moju prácu. Všetko bolo dobre, len so záverom nebol spokojný, že vraj „to netreba kaziť zbytočným rytmizovaním“, ktorého som sa dopustil proti jeho pôvodnému plánu. Pri skúške na koncert potom netrpezlivo čakám na to miesto našej neshody a k môjmu najväčšiemu úžasu nepočujem len záver rytmizovaný, ale i jasavé trúbky nad celým ensemblem, ktorých rytmus a melodický vzlet mohol by závidieť hociktorý mladý skladateľ.

Dielo samotné vznikalo pomaly, už od jari m. r. Skladateľa uchvátila na prvý raz prostá a srdečná báseň O. Bellu o Janíčkovi Podhradskom, ktorého chytili v komore a ktorý ani pri súde nechcel prezradiť, čo tam hľadal; príde však dievča, ktoré vyslobodí väzňa priznaním, že vinník iba pár bozkov chcel ukradnúť. Majster Bella, ktorý – ako viem od prof. Orla – načrtol hudobný rozvrh niekoľkokrát, lebo nikdy vraj nebol spokojný s tým, čo bol už urobil, definitívne dokončil klavírny výťah dňa 28. septembra. Dielo vychádza z ovzdušia majstrovej tvorby, ktoré poznáme z jeho práce za posledných 15 rokov. Ani len vysoký vek mu nezabránil, aby dramatické miesta, zväčša rozkošným humorom preniknuté, nezhudobnil tak, ako si to báseň žiada. Tieto momenty v skladbe sú naozaj zázrakom nielen u nás, ale v celej svetovej hudobnej literatúre; zázrakom je totiž, že umelec-skladateľ v svojich deväťdesiatich rokoch vie niečo tak výstižného podať. Obdivovali sme krásny sloh vokálnej časti, či už sólovej, alebo sborovej, obdivovali sme farebnú a veľmi plastickú inštrumentáciu majstrovu a práve už spomenutý záver svojou veselosťou, švihom a ľahučkou polyfóniou strhol každého v nemý úžas. Dúfajme, že nám náš drahý nestor ešte v mnohých ďalších dielach ukáže svoj nehynúci vzácny fond skladateľský.

3.

KVĚT, Jindřich: Ján Levoslav Bella o Josefu Foerstrovi st. a Bedřichu Smetanovi. (Dokumenty z r. 1873.) In: *Lidové noviny*, roč. 45, 10. 1. 1937 ráno, č. 16, s. 5.

Bratislavský umělecký kabinet Borových v Dunajské ulici pořádá pod protektorátem univ. prof. dra Dobroslava Orla posmrtnou výstavu díla slovenského hudebního skladatele Jána Levoslava Belly.

Mezi nejvzácnějšími osobními památkami je také vyložený roztomilý hnědý zápisník, opatřený kováním a sponkou. Knížečka obsahuje na prvních 42 stranách krátké, německé, olůvkem souvisle psané zápisky drobného úhledného Bellova rukopisu za dobu od 4. října do 28. října 1873.

Bella, tehdy 30letý, podnikl z odlehlé, tiché a maloměstské Kremnice, kde stranou od tehdejšího vývoje světového umění působil, delší studijní cestu do Vídně, Prahy, Drážďan, Berlína, Lipska, Řezna a Mnichova. Při návratu se znovu zastavil v Praze. Umělecké dojmy z cesty otevřely mladému Bellovi tehdy nové světy, i první jasný a ostrý pohled na tehdejší současnou hudbu.

Zápisník odhaluje dokumentárně bezprostřední zážitky a dojmy Belloy z jeho návštěv u Josefa Foerstra st. a u Bedřicha Smetany. Tím se veřejnosti stává známým autentický zápis, – daleko dokumentárnější pramén, nežli až dosud byla Bellova autobiografie asi z roku 1893 a popis z roku 1924 – o tom, jak naň působily ukázky z Dalibora a Libuše, které mu Smetana hrál.

Po dojmech a adresách mníchovských následují pouze čtyři stránky pražských zápisů. Počínají se českými psanou adresou: *Štěpánské náměstí vedle policejního ředitelství, číslo 7. III.*, pod níž stojí: *Dir. Smetana's Adresse. Za ní je řada záznamů:*

Förster >Pštrosová ulice<.

X

Pán Dr. Procházka II. sošit Štvorsp.

Pán Förster >Kernig & Rampis<.

>Veniec< Dr. Procházka.

Drovi Procházkovi Allmanach Matica s piesňou.

Bella si tu patrně zapsal, co má dru Procházkovi a prof. Foerstrovi po návratu domů z Kremnice poslat. Čteme tu ještě několikrát jméno Foerstrovo, jedenkrát Píčov a Janečkov, ale s velmi málo srozumitelnými zkratkami. Po nich teprve následují dva souvislé, další záznamy, které tu v přesném překladu uvádím:

23. října. Navštívil jsem prof. Foerstra a přebral jsem mu *Kyrie, Gloria, cestou komponované a prvou větu Creda. Byl s prací srozuměn, pobízí mne, abych v ní pokračoval a abych mu ji zaslal k provedení a to v pěti exemplářích pro soprán, ve čtyřech pro alt, ve třech pro tenor a bas.*

24. říjen. Navštívil jsem ředitele opery Smetanu. Přijal mne velmi přátelsky a na mou prosbu vysvětlil mně svou operu *Dalibor a Libuši*. Prvá jest zcela v národním směru a má velmi interesantní motivy, které jsou geniálně spředeny a zpracovány. Smetana hrál mně celé druhé jednání, a já současně četl jeho partituru. – *Libuše jest hudební zjev velikého rozpětí. Tato hudba vyrovná se Wagnerově, po mnohé stránce se jí*

podobá nebo je jí obdobná, ale zúplna původní, samostatná – aniž však by byla vázána nějakými ohledy. Hudba, jednotlivé nástroje, zpěv, vše rozvíjí se zde zcela volně k velikolepé ústrojnosti, která ničím není napodobením. Vyprosil jsem si partituru prvního jednání a studoval jsem ji celé odpoledne až dlouho do večera, takže jsem také úplně propásl čas do opery. Teď se už nedivím ocenění, které takový Liszt považuje za svou povinnost vůči tomuto muži! A při tom ta prostota a skromnost tohoto muže! Jak často jsem jej potkal, jak často jsem ho viděl u okna kavárny u nového divadla – aniž jsem tušil, jakého skrývá ducha!

Summary

DOBROSLAV OREL AND SLOVAK MUSICAL ROMANTICISM

Throughout his career at Comenius University in Bratislava in the 1920s and '30s, Prof. Dr. Dobroslav Orel (1870-1942) devoted considerable attention to the problem of musical romanticism in Slovakia – as a music historian, conductor, populariser, and organiser of music. The absolute priority of his scholarly interest in this field was the composer Ján Levoslav Bella (1843-1936) and his musical production.

From 1921 Bella lived in Vienna, and from 1928 in Bratislava. Orel and Bella became acquainted in March 1923, and subsequently they maintained intensive personal contact. Orel helped to create an institutional base for music in Bratislava. He regarded Bella as a superlative composer, with a moral charisma upon which the foundations of a Slovak musical tradition might be laid. Orel's monograph *Ján Levoslav Bella : K 80. narodeninám seniora slovenské hudby* (Ján Levoslav Bella : For the 80th Birthday of the Nestor of Slovak Music, 1924), written with scholarly precision, was regarded as a pioneering work, with historical importance. Also valuable are its extensive appendices (autobiography, correspondence, written music). Orel performed an important role with his public lectures and musical productions. He supported the premiere of the opera *Wieland the Smith* (1926). With the Academic Singers' Association, which he founded, he presented Bella's choral works. He conducted the cantata *Jánošík's Wedding* with great success at a singing festival in Prague, where 6,000 singers participated (1928). Orel founded the Department for the Publication of the Works of J. L. Bella, and he was protector of the posthumous exhibition devoted to Bella (1937). Also of scholarly value are his monographs on the composer Štefan Fajnor (1935) and Franz Liszt's relationship with Bratislava (1925), where for the first time he published extant correspondence of F. Liszt and other figures. In his extensive publication activity, Orel considered many topical issues concerning musical culture of Bratislava, and Slovakia overall. Orel's contribution to the questions examined, which range across a broad spectrum, may be regarded as fundamental.